

Innovative Academy Research Support Center

UIF = 8.1 | SJIF = 6.702

www.in-academy.uz

**Eurasian Journal of
Academic Research**
MAXSUS SON «SIYATLI TAYLIM: ISLOHATLAR, MUAMMOLAR,
YECHIMLAR VA ISTIQBOLLAR»

Sodikova Nigora Irgashevna

Toshkent amaliy fanlar universiteti

nigora.sn68@gmail.com

<https://www.doi.org/10.5281/zenodo.7931744>

ABSTRACT

Received: 01st April 2023Accepted: 14th April 2023

Online: 25th April 2023

KEY WORDS

Multimedia, multimedia ta'limi, multimedia resurslari, ekspert o'qitish tizimlari, media madaniyati.

Maqolada universitet talabalarini pedagogik yo'nalishda o'qitishda multimedia vositalaridan foydalanishning nazariy va amaliy jihatlarini ko'rib chiqiladi. Maqolada multimedialli o'quv qurollarining tasnifi va ulardan foydalanishning pedagogik shartlari yetarli darajada batafsil ochib berilgan. Multimedia vositalaridan yetarli darajada foydalanilmayotganining sabablari qatorida media-ta'lim mazmuni va vazifalarini belgilashda nomuvofiqlik, dasturiy va uslubiy ta'minotning yetarli emasligi, o'qituvchilarning multimedia resurslaridan foydalanishga tayyor emasligi kiradi.

KIRISH

O'zbekiston oliy ta'lim muassasalaridagi media-ta'lim holatini o'rganar ekanmiz, shunday xulosaga kelish mumkinki, axborot jamiyati davrida yosh avlodni hayotga tayyorlash muammosi bugungi kun sharoitlarida ham kasbiy, ham oliy ta'lim sifatida yetarlicha yangilanmagan. Bu holatni quyidagi sabablar bilan tushuntirish mumkun:

- bo'lajak o'qituvchilarni media ta'lim vazifalarini amalga oshirishga tayyorlash tizimining yo'qligi;
- mediata'lim mazmuni va vazifalarini belgilash, muammoni hal qilishda texnik yondashuvning keng tarqalganligi bo'yicha kelishmovchiliklarning mavjudligi;
- muammoni hal qilish uchun uslubiy yordamning yo'qligi;
- ko'plab o'qituvchilarning yangi axborot voqeliklari va media ta'lim g'oyalarini idrok etishga tayyor emasligi.

O'qituvchilarning media madaniyati va uni rivojlantirishga bag'ishlangan nazariy va amaliy ishlanmalar yetarli emas. Ilmiy-uslubiy adabiyotlarda media-madaniyat elementlarini rivojlantirishning alohida yo'llari ko'rib chiqiladi, ammo tadqiqot shuni ko'rsatdiki, yaxlit yondashuv ko'rsatilmagan.

Multimedia vositalaridan foydalangan holda o'qitish jarayonida asosan auditoriya ish shakllari qo'llaniladi, talabalarning mustaqil ishi ko'zda tutilmagan. Keltirilgan muammo bizning fikrimizcha asosan ekran san'ati asosida ko'rib chiqiladi va yangi avlodni zamonaviy axborot texnologiyalari sharoitida hayotga to'liq tayyorlashni ta'minlay olmaydi, hamda

media ta'limning yakuniy natijasi va shaxsning media madaniyati haqida tasavvurga ega emas. Shunday qilib, biz talabalarning media ta'limini rivojlantirish muammosini yaxlit o'rganishga bag'ishlangan biron bir ishni aniqlamadik.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Multimediani ta'limda qo'llash sohalariga to'xtalib o'tamiz. Kompyuterni o'qitish vositalariga oid adabiyotlarda ta'lim dasturlari turlarini tavsiflovchi ko'plab atamalar qo'llaniladi. Shu bilan birga, turli mualliflar ko'pincha bir atamaga sezilarli darajada farq qiladi yoki aksincha - bir xil turdagi dasturlar turli xil atamalar bilan tavsiflanadi. Hozirgi vaqtda ta'lim jarayonini takomillashtirish va qo'llab-quvvatlash uchun mo'ljallangan ko'plab kompyuter dasturlari mavjud.

Ta'limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari vositalarining bir necha asosiy turlari qo'llaniladi. Ular orasida quyidagilar mavjuddir:

- avtomatlashtirilgan ta'lim tizimlari (ATT);
- ekspert ta'lim tizimlari (ETT);
- o'quv ma'lumotlar bazalari;
- ta'lim bilimlari asoslari;
- multimedia tizimlari;
- virtual haqiqat tizimlari;
- ta'lim kompyuter telekommunikatsiya tarmoqlari.

Avtomatlashtirilgan ta'lim tizimlari (ATT) - talaba bilan faol muloqotni ta'minlovchi dasturiy, texnik va ta'lim vositalari majmuasi (muloqotni tashkil etishning didaktik va psixologik jihatlari hisobga olinadi). ATT va foydalanuvchi o'rtasidagi o'zaro ta'sirning asosiy vositasi dialogdir.

Ekspert ta'lim tizimlari (ETT) ma'lum bir mavzu bo'yicha bilimlarni o'z ichiga oladi. O'quv jarayoniga multimedia vositalarini ommaviy ishlab chiqish va joriy etish ETTning asosiy quyi tizimlarini loyihalashni avtomatlashtiradigan vositalarning keng tanlovi yo'qligi sababli murakkablashadi, masalan:

- o'quv jarayonini boshqarishning quyi tizimi;
- o'quv vazifalarini shakllantirish quyi tizimi;
- ta'lim muammolarini hal qiluvchi;
- o'quvchilarning xatolarini diagnostika qilish vositalari.

Multimedia ekspert ta'lim tizimlarini (ETT) loyihalash va ishlab chiqish maxsus vositalardan foydalanish asosida mumkin. Bunday vositalarning amaliy ahamiyati shundaki, ular quyidagilarni ta'minlaydi:

- qo'llash sohalariga qo'yilgan cheklovlarni qoniqtiradigan ta'limning turli fan sohalarida ETTni ishlab chiqish vaqtini va xarajatlarini qisqartirish;
- dasturlash sohasida professional tayyorgarlikka ega bo'lmagan foydalanuvchi tomonidan ETTda o'quv jarayonini boshqarish quyi tizimini loyihalash imkoniyati;
- dasturlash sohasida professional tayyorgarlikka ega bo'lmagan foydalanuvchi tomonidan ETTda o'quv jarayonini boshqarish uchun quyi tizimni loyihalash imkoniyati;
- foydalanuvchi tomonidan ko'rsatilgan turli sharoitlardan ko'p faktorli va zaif rasmiylashtirilgan o'quv jarayoni samaradorligini tahlil qilish qobiliyati;

– tarmoq tuzilmasiga ega bo'lgan ETT ni yaratishda ishlab chiqish vaqti va narxini qisqartirish, shuningdek, kompyuter xotirasidan samarali foydalanish.

O'quv ma'lumotlar bazalari va bilim bazalari o'quv vazifalarining ma'lum sinfi uchun multimedia ma'lumotlar to'plamini shakllantirish va ushbu to'plamlarda mavjud bo'lgan har xil turdagi ma'lumotlarni tanlash, saralash, tahlil qilish va qayta ishlash imkonini beradi. Bilimlar bazalarida fan sohasining asosiy tushunchalari tavsifi, muammolarni hal qilish strategiyasi va taktikasi, mashqlar va misollar to'plami, talabalarning mumkin bo'lgan xatolari ro'yxati va ularni bartaraf etish uchun ma'lumotlar mavjuddir.

Talabalarning mustaqil ravishda qo'shimcha bilim olishi multimediyadan foydalanishning yana bir afzalligi hisoblanadi.

Bugun biz talabalarimizni - bo'lajak o'qituvchilarni nima kutayotgani haqida o'ylashimiz kerak. Ma'lumki, kasbiy faoliyat ulardan zamonaviy texnologiyalar sohasida juda katta bilimlarni talab qiladi. Bugungi kunda taklif qilinayotgan ishlarining 60 foizi minimal kompyuter bilimini talab qiladi va bu foiz kundan kunga oshib boradi. Lekin yoshlarni kelajakka tayyorlash shunchaki "ishlashga tayyor" lash bo'lishi kerak emas. Zamonaviy axborot texnologiyalari hayotimizga chuqurroq kirib borayotganligi sababli talabalar yangi hayotiy ko'nikmalarni egallashlari kerak. Internet global kompyuter tarmog'ining axborot depozitariysi shunchalik kattaki, bunday katta hajmdagi ma'lumotlardan kerakli klasterni ajratib olish qobiliyati birinchi o'ringa chiqadi.

Pedagogik shart-sharoitlar deganda, berilgan fazilatlarga ega shaxsni shakllantirishni ta'minlaydigan zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalangan holda maqsadli ta'lim jarayonini yaratish uchun zarur bo'lgan o'zaro bog'liq shartlar tushuniladi. Ushbu shartlarga quyidagilar kiradi:

- bo'lajak o'qituvchilarning o'z-o'zini tarbiyalash uchun axborotlashtirish vositalaridan foydalanishga tayyorligi;
- o'z-o'zini tarbiyalash va pedagogik tadqiqotlar uchun axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishga reflektiv tayyorligi;
- talabalarning kompyuterlashtirilgan muhitda ishlashga tayyorligi;
- kompyuterlashtirish va axborotlashtirish sohasida bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy saviyasini oshirish uchun sharoit yaratilganligi;
- ta'limni axborotlashtirish jarayonini ushbu masala bo'yicha ilmiy, o'quv va uslubiy adabiyotlar bilan ta'minlashi.

"Axborot jamiyati" sharoitida mustaqil ta'lim olish deganda, har bir shaxsga quyidagilarni bilish taklif qilinadi:

- ma'lumotlar bazalari va axborot xizmatlaridan foydalana olishi;
- ma'lumotlarni og'zaki, grafik va raqamli shakllarda taqdim etishning turli shakllari va usullarini tushunishi;
- ommaviy axborot manbalarining mavjudligidan xabardor bo'lishi va ulardan foydalana olishi;
- mavjud ma'lumotlarni turli nuqtai nazardan baholay va qayta ishlay olishi;
- statistik axborotni tahlil qilish va qayta ishlashni bilishi;
- mavjud ma'lumotlardan o'zi oldida turgan muammolarni hal qilishda foydalana olishi.

Xotirani, fikrlashning xar xil turlarini rivojlantirishga yordam beradigan, ularni to'g'ri qaror qabul qilishga o'rgatadigan zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda pedagogik jarayon sub'ektlarining birgalikdagi intellektual faoliyati jarayonida bunday shaxsni shakllantirish muammosini hal qilish mumkin.

Pedagogik jarayonda multimedia texnologiyalaridan foydalanish axborot jihatidan kam yoritilgan mavzulardan biri bo'lib, yanada rivojlantirishni taqozo etadi.

Multimediali o'quv qurollarini tasniflashda turlicha yondashuvlar mavjud. Ko'pincha bunday vositalar funksional yoki uslubiy maqsadlariga ko'ra tasniflanadi.

Multimediali o'quv qurollarini uslubiy maqsadlariga ko'ra quyidagicha tasniflash taklif etiladi [2]:

- o'rgatuvchi, ya'ni yangi materialni o'rganish uchun mo'ljallangan;
- malaka va ko'nikmalarni rivojlantirishga mo'ljallangan treninglar;
- nazorat qilish, assimilyatsiya darajasini nazorat qilish uchun mo'ljallangan;
- o'quv materialini ko'rgazmali ko'rsatish uchun mo'ljallangan namoyish;
- o'yin o'ynash;
- dam olish.

Ta'limda multimediyadan foydalanishning asosiy afzalliklarini ko'rib chiqamiz. O'quv multimedia dasturlari o'quv materialining tarkibiy qismini kengaytirilgan tuzilmaga, tinglovchining to'liq yoki qisqartirilgan o'quv variantlarini mustaqil tanlashiga va o'tishiga yordam beradi. Bunday o'qitish vositalari nafaqat muloqot qilish, ma'lumot uzatish uchun yangi imkoniyatlarning paydo bo'lishiga, balki an'anaviy va taniqli bo'lgan ommaviy axborot vositalariga nisbatan zamonaviy madaniyatda boshqacha o'rin egallagan yangi muammolar, yechimlar, yangi kesishish nuqtalarini yaratish imkoniyatlarini yaratadi.

NATIJALAR

Ta'lim sohasida multimedia vositalaridan foydalanish[4] quyidagilarga imkon beradi:

- ta'limni insonparvarlashtirish muammolarini hal etish;
- o'quv jarayoni samaradorligini oshirish;
- tinglovchilarning shaxsiy fazilatlarini (o'rganish qobiliyati, mustaqil ta'lim olish va o'z-o'zini tarbiyalash qobiliyati, o'z-o'zini rivojlantirish, ijodkorlik, olingan bilimlarni amaliyotda qo'llash qobiliyati, kognitiv qiziqish, mehnatga munosabat) rivojlantirish;
- tinglovchilarning kommunikativ va ijtimoiy qobiliyatlarini rivojlantirish;
- har bir talabani kompyuter rolini o'ynaydigan shaxsiy o'qituvchi bilan ta'minlash orqali ochiq va masofaviy ta'limni individuallashtirish va farqlash imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytirish;
- o'quvchini faol bilish sub'ekti sifatida aniqlash, uning o'z qadr-qimmatini tan olish;
- tinglovchining subyektiv tajribasini, uning individual xususiyatlarini hisobga olish;
- mustaqil ta'lim faoliyatini amalga oshirish, bunda o'quvchi o'z-o'zini o'rganadi va rivojlantiradi;
- o'quvchiga zamonaviy texnologiyalar bilan ishlash ko'nikmalarini singdirish, bu uning o'z kasbiy vazifalarini muvaffaqiyatli amalga oshirishi uchun tez o'zgaruvchan ijtimoiy sharoitlarga moslashishiga yordam beradi.

Biroq, ta'limda multimediadan foydalanishda ko'p jihatlarni hisobga olish kerak. Zamonaviy dunyoda multimediyaning keng tarqalganligini hisobga olsak, talabalar uchun o'quv materiallari va texnik vositalarning mavjudligi juda katta farq qilishini bilish kerak. Multimedia texnologiyalarining akademik salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarish uchun talabalar malakali o'qituvchilarning yordamiga muhtoj.

Darsliklardan foydalanish kabi multimediyali o'quv vositalaridan foydalanish o'qituvchi nafaqat ma'lumotni "etkazib beradi" ("uzatadi", "efirga uzatadi"), balki o'quvchiga o'quv jarayonida yo'naltirilgan, qo'llab-quvvatlagan va yordam bergandagina o'qitish strategiyasini boyitadi.

Multimedia o'quv qo'llanmalari o'qituvchiga an'anaviy ma'lumot manbalaridan ko'ra ko'proq ma'lumot berish imkonini beradigan istiqbolli va yuqori samarali vositalar bo'lib, vizual ravishda integratsiyalashgan shaklda nafaqat matn, grafik, diagramma, balki ovoz, animatsiya, video va boshqalarni ham o'z ichiga oladi. Shuningdek, o'quvchilarning muayyan kontingentining bilish mantig'iga va idrok etish darajasiga mos keladigan ketma-ketlikda ma'lumotlar turlarini tanlab beradi.

MUHOKAMA

Keling, ta'limda multimediadan foydalanishning asosiy muammolari va kamchiliklariga to'xtalib o'tamiz. Mavjud multimedia o'quv qo'llanmalarining ko'pchiligidan umumiy kamchiliklari shundaki, ular ishlab chiqilgandan so'ng, sohalarni "tadqiq qilish" boshlanadi yoki davom etadi va ularni amaliy qo'llash uchun tobora ko'proq yangi imkoniyatlar ixtiro qilinadi. Muayyan o'qitish metodikasini amalga oshirish va didaktik muammolarni hal qilish uchun oldindan belgilangan xususiyatlarga ega multimedia mahsulotlarini yaratish holatlari juda kam uchraydi. Multimediali o'quv vositalarini ishlab chiqishda, odatda, talabaga o'rganishga yordam berishga emas, balki dasturiy ta'minotni amalga oshirish texnologiyasiga e'tibor beriladi.

Multimedia dasturiy vositalari quyidagi turdagi ochiq o'quv faoliyati samaradorligini oshirishga yordam beradi:

- audiovizual ma'lumotlarni tomosha qilish;
- nazariy bilimlardan foydalanib, amaliy mashg'ulotlarga tayyorgarlik;
- ta'lim samaradorligini pedagogik nazorat qilish va o'lchash;
- atama va tushunchalar lug'ati bilan ishlash;
- o'qituvchi bilan o'qitiladigan interaktiv muloqot.

Nazariy materialni o'rganish talabaga matn va grafika, animatsion qo'shimchalar, videokliplar va ko'rgazmali dasturlar ko'rinishidagi ma'lumotlar sahifalarini taqdim etishdan iborat. Talabalar ma'lumotlar sahifalarini oldinga yoki orqaga aylantirish, nazariyani boshidan yoki oxiridan ko'rib chiqish va mundarija bo'yicha kerakli bo'limni topish imkoniyatiga ega. Bu rejim gipermedia texnologiyasi elementlaridan foydalanadi. Kalit so'zga (o'quv matnining belgilangan atamasi) ko'ra, talaba uning ta'rifini olishi, u bilan bog'liq har qanday turdagi sahifalarni (matn, grafik va boshqalar) ko'rishi mumkin. Gipermedia bilan ishlash jarayonida kompyuter malakasi avtomatik tarzda shakllanadi, uning yordamida talaba nazariyani ko'rishning istalgan bosqichiga qaytishi mumkin. Nazariyani ko'rib chiqish istalgan vaqtda to'xtatilishi mumkin.

Axborotni chiziqli ko'rsatish uchun multimedia vositalaridan faol foydalanish usullari [1, 3]. Ba'zi multimedia resurslari yoki o'quv qo'llanmalari o'quvchini o'quv materiali bilan izchil tanishtiradigan chiziqli ma'lumot taqdimotiga ega. Ba'zi multimedia vositalari butun resurs ichida chiziqli navigatsiya qilish imkoniyatini beradi. Bunday multimedia resurslari va an'anaviy bosma kitoblar o'rtasidagi asosiy farq multimedia ma'lumotlarining har xil turlarini bitta o'quv vositasida birlashtirish uchun yanada kengroq imkoniyatlardadir, xususan: matn, nutq, musiqa, animatsion kliplar, vizual diagrammalar, raqamli hisoblar, videokliplar va boshqalar.

XULOSA

Shunday qilib, bilimlarni chiziqli, "hikoya" shaklida o'zlashtirish ongsiz ravishda tinglovchilarning asosiy kognitiv maqsadiga aylanadi va shu munosabat bilan chiziqli multimedia o'quv qurollari mavjud bo'lish va amaliyotda foydalanish uchun qonuniy huquqqa ega.

Axborotni chiziqli bo'lmagan tasvirlashning multimedia vositalaridan faol foydalanish usullari. Multimedia o'quv vositalarida ma'lumotlarni bog'lashning chiziqli bo'lmagan usullarini tashkil etish va multimedia resurslari o'rtasida tuzilgan navigatsiya tizimidan foydalanish metodologik nuqtai nazardan yanada progressiv va boy bo'lgan ochiq ta'lim tizimida qo'llaniladigan gipermatn va gipermedia texnologiyasining paydo bo'lishiga olib keladi.

Multimedia vositalaridan foydalangan holda ochiq ta'lim jarayonida ma'lum samarali innovatsiyalarga "Loyiha usuli", ya'ni integral ta'lim texnologiyasining alohida holati, deb ataladigan yangi ta'lim dasturlarini qo'llash orqali erishish mumkin.

Ochiq ta'limda uni amalga oshirish jarayonida o'quv faoliyatini tashkil etishning quyidagi yangi shakllari amalga oshiriladi:

- tinglovchilarning tarmoqdagi hamkorlari bilan guruhlarda ishlashi;
- telekommunikatsiya kanallari orqali olingan multimedia ma'lumotlari asosida umumiy madaniy bilimlarni o'zlashtirish, o'quvchilarning dunyoqarashini shakllantirish;
- eng yangi axborot texnologiyalaridan foydalanish;
- talabalarining kommunikativ yozma nutqini rivojlantirish.

Bundan tashqari, bunday pedagogik texnologiyalardan foydalanish bir nechta o'qituvchilarning birgalikdagi ishini tashkil etishga, o'quv va darsdan tashqari ish shakllarini birlashtirishga, ta'lim mazmunini o'zgartirishga, ochiq o'quv jarayoni ishtirokchilari uchun sifat jihatidan yangi kirish bilan bog'liq bo'lgan jahon multimedia axborot resurslariga bog'lanishga, kompyuter texnologiyalaridan deyarli barcha o'quv fanlarida vosita sifatida foydalanishga yordam beradi.

Ochiq ta'lim tizimida foydalanish uchun professional ravishda yaratilgan va loyiha faoliyati davomida talabalar tomonidan olingan multimedia resurslari va vositalari ochiq ta'lim o'quv jarayonida amalda qo'llash, konferentsiyalar, seminarlar, ko'rgazmalar, taqdimotlar va boshqa ommaviy tadbirlarda multimedia vositalarining asosiy sifat xususiyatlarini namoyish qilish va muhokama qilish ochiq o'quv jarayonida real foydalanish orqali eksperimental ishlatish mumkin bo'ladi.

References:

1. Браун, Ю.С. Модульное обучение мультимедийным технологиям / Ю.С. Браун // Информатика и образование. 2000. № 2. С. 71–77.
2. Бухарова, Г.Д. Общая и профессиональная педагогика / Г.Д. Бухарова, Л.Д. Стариков. М., 2009.
3. Концепция разработки Web-сайтов. Как успешно разработать Web-сайт с применением мультимедиа-технологий : пер. с нем. М., 2006.
4. Осин, А.В. Мультимедиа в образовании: контекст информатизации / А.В. Осин. М., 2004.
5. Содикова Н.И. «Сравнительный анализ обучающих мультимедийных приложений». Актуальные вызовы современной науки // Сб. научных трудов - Переяслав - Хмельницкий, 2018. - Вып.11, ч. 1 – 145 с.
6. Содикова Н.И. «Система дистанционное обучение с новейшими информационными технологиями в условиях самоизоляции». Актуальные научные исследования в современном мире // Журнал - Переяслав, 2021. - Вып. 5(61), ч. 2 – 128 с. Июнь 2021
7. Содикова Н.И. «Сущность дидактических игр как средства обучения». POLISH SCIENCE JOURNAL (ISSUE 12(45), 2021) - Warsaw: Sp. z o. o. "iScience", 2021.
8. Содикова Н.И. «Современные образовательные технологии на уроках информатики в академических лицеях». POLISH SCIENCE JOURNAL (ISSUE 4(18), 2022) - Warsaw: Sp. z o. o. "iScience", 2022.
9. Sodikova Nigora, Hashimkhojaeva Manzura. (2022). ROLE OF INFORMATION TECHNOLOGY IN MEDICINE. INTERNATIONAL BULLETIN OF APPLIED SCIENCE AND TECHNOLOGY, 2(12), 70–75.
10. Sodikova Nigora, Mukhtorova Zilola. (2022). INFORMATION COMMUNICATION TECHNOLOGY IN EDUCATION. INTERNATIONAL BULLETIN OF ENGINEERING AND TECHNOLOGY, 2(12), 15–19.